سنڌ آزاد کانفرنس

حيدر آباد سنڌ

Gul Hayat Institute

نومبر 1932

www.drpathan.com Page # 1

سنڌ آزاد ڪانفرنس

حيدرآباد سنڌ

١٥-١٦ نومبر ١٩٣٢

خطبو

آغا پير حاجي غلام محمد صاحب سرهندي مٽياري

صدر استقباليه ڪميٽي.

Gul Hayat Institute

اسٽينڊرڊ پرنٽنگ ورڪس، حيدرآباد سنڌ.

www.drpathan.com Page # 2

ھن ڪتاب جو تعلق محترم ....
... صحبه و مر ملڪ صالح ...

جي ڪارنر سان آهي

بسم الله الرحمن الرحيم

معزز حضرات! منهنجي لاء هي نهايت خوشي جي
ڳالهه آهي جو اوهين صاحب اسانجي پرخلوص دعوت قبول
ڪري سڀ سائي سياري جي اڻ سهائيندڙ مند ۾ تمام وڏي
انداز ۾ هتي اچي هن ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿيا آهيو اوهان
بزرگن جي اهڙي تڪليف وٺڻ ۽ سرگرمي مان صفا پڌرو
آهي ته سنڌ جا رهاڪو پنهنجن ضروري حقن جي حاصل
ڪرڻ لاء پوري طرح سجاڳ ٿي چڪا آهن ۽ اها ڳالهه
اسانجي صوبه جي واسطي هڪڙو نيڪ شگون آهي مونکي
خبر آهي ته اسانجي قوم مان ڪم ڪرڻ جي طاقت نابود
ٿي ويئي آهي ۽ سنڌ ۾ توري ٿي گذريل زماني ۾ قومي
تحريڪن جي ڪاميابي ان ڳالهه جي گواه آهي ۽ هن وقت
اوهان جو هتي رونق افروز هجڻ ان جو شاهد ٿي ڏيئي
رهيو آهي. ڏيکاري ٿو.

Library, Institute of ... logy
University of Sind ... Jamshoro, Sind

حضرات! هي ته پڪ آهي ته جيڪڏهن سچي
جوش وخروش ۽ پڪي ارادي سان اوهان صاحب پنهنجي
صوبه کي بمبئي کان ڌار ڪرڻ جي تياري ڪري ڇڏي
آهي ته پوء ڪابه دنيوي طاقت اوهان کي انهي غير
فطرتي ۽ نقصان ڪار تعلق کي ٽوڙي ڇڏڻ کان روڪي
نه سگهندي جو ٩٠ ورهن کان نهايت ظلم ۽ زبردستي
سان پيدا ڪيو ويو آهي ۽ جنهن جي ڪري سنڌ جي
ترقي جي اميدن جو سمورو سرسبز باغ سڙي ويو آهي.

Gul Hayat Institute

825 32
7-1-89

گڏريل ڪان گڏريل تاريخ ڏي اوهين جاچي ڏسندا ته
اوهان کي سنڌ جي اهڙي خراب ۽ ويچاري حالت
ڏسڻ ۾ نه ايندي جهڙي ١٨٤٣ع ڌان پوءِ تي اٿس. سر
چارلس نيپئر ڪان يعني انگريزي حڪومت قائم ٿيڻ ڌان
اڳ ڪيترن ئي قسمن جون حڪومتون سنڌ ۾ پيئي رهيون
آهن. انهن مان ڪن ۾ ڪوتاهيون ۽ ڪمزوريون به هيون
۽ ڪن ۾ سنڌ جي ترقي ۽ امن امان جي لاءِ هزارين
خوبيون به هيون ڪنهن مهل ڌارين قومن سنڌ تي
حڪومت ڪئي آهي ۽ ڪڏهن وري ملڪي ماڻهن جو
دور دوره اسان جي سنڌ ڌنو آهي پر انهن سڀني
حڪومتن جي اها وڏي خوبي هئي جو سنڌ ين سلطنت
۽ اختياريون اسان جي صوبه جي قدرتي حدن تاءِ محدود
هيون. انڪري جيڪي چڱا يا مٺا قانون قاعدا ٺهندا هوا ته
انهن تي هلڻ ۽ انهن کي عمل ۾ آڻڻ لاءِ تڪليف يا
گهٽتائي نه ٿيندي هئي ڇو ته عام پبلڪ جا جذبا ۽ خيال
۽ انهن قاعدن جي متعلق هرڪنهن قسم جي موافق يا مخالف
راءِ تمام جلد جلد ۽ تمام سولائي سان اسان جي صوبه جي
تختگاهه ۽ وقت جي حاڪمن تاءِ پهچي ويندي هئي ۽ هيئنر
وانگر نه هو جو بمبئي تاءِ انهن کي ڊگهو سفر ڪرڻو پوي-
۽ حضرات! اسان جي صوبه جي هي پهرين بدبختي هئي
جو هنگي بمبئي جي دامن سان چنبڙايو ويو. ان وقت جي
گورنر جنرل لارڊ ايلنبرو ۽ بمبئي جي ڪارفرما حڪومت
جي وچ ۾ انهي زماني ۾ ڪجهه گڙٻڙ هئي ۽ انهي ڪري

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 4

سان کي بہ نقصان پھچي ويو ۽ گذريل ۹۰ ورهن کان
سندين انهي مخالفت جو اگرو نتيجو اسين اڄان تاءِ پيا ڏسي
رهيا آهيون، مرڪزي حڪومت ۽ بمبئي سرڪار جي انهي
ڇڪتاڻ جو هي اثر ٿيو جو لارڊ ايلنبرو کي ولايت واپس
گهرايو ويو ۽ سنڌ س جاءِ نشين لارڊ هارڊنگ جي وقت ۾
سنڌ کي بمبئي سان لڳائي ڇڏيو ويو- انهي تاريخي
تهيڙي جو تفصيل هي آهي تہ پهرياءِ پهرياءِ لارڊ ايلنبرو
ميرآئو نرام کي ڪمشنر مقرر ڪيو تہ هو سنڌ جي ميرن
سان صلح جي گفتگو ڪري پر لارڊ ايلنبرو کي هو ماڻهو
پسند نہ هو تنهنڪري نيٺ سرچارلس نئپر کي سنڌ جي
حڪم جي هلائڻ لاءِ ”ناظم اعلي“ مقرر ڪيو ويو ڇو تہ هي
سنڌ س دوست هو- هوڏانهن سرچارلس نئپر کي بمبئي
جي عهده وارن سان ڪجهہ دشمني ۽ نفرت هئي ان
ڪري سنڌ جي لاءِ بمبئي جي فوج جي بدران بينگال
جي فوج هن جي هٿ هيٺ رکي ويئي ۽ ان ڪري
ڪاري بمبئي سرڪار جو سائس ضد وڌي ويو پر
لارڊ ايلنبرو گورنر جنرل سنڌ س مددگار هو ۽ نہ رڳو ايترو
ڪلڪتہ يا بمبئي جي سپہ سالارن يا ڪنهن بہ سول يا
وڃي کاتي جي عملدارن جي معرفت ڪانسواءِ ئي هر ڪنهن
سرڪار بابت سائس ڳجهي خط وڪتابت ڪندو رهندو
ٿو- ۽ اها ڳالهہ اهڙي هئي جنهنجو انگريزي نظام
حڪومت ۾ مثال ملي نہ ٿي سگهيو تنهن ڪري بمبئي
سرڪار جي ناراضي اڃا وڌي ويئي.

www.drpathan.com Page # 5

جيتوڻيڪ لارڊ ايلنبروکي بمبئي جي انهي روز بروز وڌندڙ ضد ۽ ناراضي جو ڊپ ٿيو تي پر تڏهن به انهي گڙٻڙ جو مرض تي مقابلي ڪرڻ جو هن پڪو فيصلو ڪري ڇڏيو ۽ سنڌ کي جدا صوبو بڻائي سرچارلس نئپر کي هتجو گورنر مقرر ڪري ڇڏيائين- هن ٢٠ سپٽمبر ١٨٤٣ع ڊيوڪ آف ولنگٽن کي (جو اُن وقت وزير هو) هڪڙو خط لکيو جنهن ۾ سنڌ جي لاءِ بينگال جي فوج آڻڻ بابت ذڪر ڪندي ۽ سنڌ ۾ ٻن صوبن (بمبئي ۽ بينگال) جي فوج گڏ رکڻ ۾ جيڪي تڪليفون پيش آيون تي اُنهن جو بيان ڪندي پنهنجو رايو ظاهر ڪري تو تہ جيڪڏهن بمبئي جو لشڪر سنڌ ۾ رهيو تہ تمام جلد بينگال جي لشڪر ۾ به بمبئي جي لشڪر جي فضول خرچي جي عادت پکڙجي ويندي ۽ اُنهي خط ۾ هي به لکيو هواءِ تہ هند سرڪار پنهنجي رپورٽ ۾ سنڌ کي جدا صوبو رکڻ لاءِ سيئني سبب ڇنئيءِ طرح بيان ڪيا آهن سواءِ هڪڙي سبب جي جو خاصي اهميت رکي تو ۽ اهو هي آهي تہ اسين جيڪڏهن انهي سوال جو فيصلو نہ ڪري ڇڏيون ها تہ اُهي ماڻهو جيڪي رڳو پنهنجي ذاتي غرض ۽ فائدن جا ڳولائو آهن تن جي طبعيتن جو لاڙو هميشہ ان طرف رهي ها تہ سنڌ کي بمبئي ڏاتي جي همت هيمٺ رکيو وڃي ۽ سنڌ کي سڌو سنئون مرڪزي حڪومت جي ماتحت رکڻ سان اُي منجهس عمدي ۽ اثرائتي حڪومت قائم ڪرڻ جي اُميد ڪري سگهجي تي.

www.drpathan.com Page # 6

پر انهن سيني ڳالهين هوندي بمبئي سرڪار ايتري
ويلا مڃائي ڏني جو نيٺ تمام جلد گورنر جنرل کي سنڌ
جي آئنده نظام حڪومت جي لاءِ بمبئي سان هم صلاح
ٿو پيو ۽ هن ڊائريڪٽرن جي جماعت کي لکي موڪليو
صوبه سنڌ کي بمبئي سان لڳائڻ جي موڪل ڏني وڃي
سنڌ جي لاءِ بمبئي سرڪار فوج جو بندوبست ڪري.
سول ۽ فوجي ڪاتا بمبئي جي گورنر جي هٿ هيٺ رکيا
وڃن ۽ جيستاءِ سرچارلس نئپيئر سنڌ ۾ رهي تيستاءِ گورنري
سپه سالاري جا عهدا اُن وٽ رهندا.

لارڊ هارڊنگ بنگال جي فوج سنڌ مان ڪڍي ڇڏي
بمبئي جي فوج وڌائڻ شروع ڪري ڏني ۽ جيستاءِ
سرچارلس نئپيئر رٽائر ڪري نه ڪري تيستاءِ سنڌ کي
بمبئي سان ملائڻ جي تجويزن تي هوريان هوريان عمل
ڪرڻ لڳو. اهڙين مخالف حالتن هيٺ سرچارلس نيپئر جو
ٽڪ رهڻ عجيب ڳالهه ٿئي ها انهيءَ ڪري هن
آگست سنه ١٨٤٧ع ۾ پنهنجي عهده کان استعفا ڏيئي
ڇڏي. ۽ ڊانئس پوءِ بمبئي سرڪار مسٽر پرنگل کي جو
ان وقت بمبئي سرڪار جو چيف سيڪريٽري هو سنڌ
جو حاڪم مقرر ڪيو ۽ هن جي عهدي کي ”سول انتظام
جو ڪمشنر“ اهو نالو ڏنو ويو ۽ هن کان پوءِ سنڌ سرڪار
جي سيڪريٽري جي عهدي جو نالو ”اسسٽنٽ ڪمشنر“
ڪيو ويو.

Gul Hayat Institute

متين تفصيل مان اوهان تي روشن ٿي ويو هوندو ته
لارڊ هارڊنگ رڳو اسان کي انهيءَ لاءِ بمبئي جي حوالي
ڪيو جو لارڊ ايلنبرو ۽ بمبئي جي وچ ۾ سنڌ جي سوال
بنسبت ضد ۽ دشمني وڌي ويئي هئي ۽ اسان جي حقن
۽ فائدن کي قربان ڪرڻ ۽ اسان جي صوبه کي بمبئي سان
لڳائڻ جي ڪري أئي اهو اختلاف دور ٿي سگهيو ٿي.

بهرحال لارڊ ايلنبرو انهيءَ اختلاف جي ڪري گورنر
جنرلي جي عزت ۽ عهدو وڃايو ۽ اسانجي هزارن ورهن جي
جدا زندگي برباد ڪري ڇڏي ويئي. پر بهرصورت بمبئي
کان سنڌ تي حڪومت ڪرڻ غير ممڪن ڳالهه نظر آئي
چو ته گهڻين ڳالهين جي فيصله ڪرڻ لاءِ هي ڳالهه تمام
ڏاڍي ضروري نظر آئي ته بروقتي انتظام قائم ڪيو وڃي
ان ڪري ۱۸٦۸ع جي ڊيليگيشن ايڪٽ جي مطابق بمبئي
جي گورنر پنهنجون اختياريون ڪمشنر کي سونپي ڇڏيون
۽ ان لاءِ اهو عذر ڏنو ويو ته سنڌ جي ڪمشنر کي لفٽننٽ
گورنر جهڙيون اختياريون حاصل ڪين آهن جهڙي طرح
قيدين کي هڪڙي جيل مان ٻئي جيل ڏي موڪلڻ يا
جوابدارن کي ڏارين حڪومتن جي حوالي ڪرڻ جون اختياريون.
ان مان ثابت ٿي ويو ته سنه ۱۸۴۷ع کان وٺي اج تاءِ اسانکي
گورنر دارجلاس ڪونسل جو ڪجهه به فائده ملي نه سگهيو
آهي. صوبه بمبئي جي لاءِ سدارا ٿي رهيا آهن ۽ بمبئي ۾
هڪڙي مجلس وزارت موجود آهي جنهن بابت چيو ٿو
وڃي ته سنڌ سميت سموري صوبه بمبئي جي لاءِ ڪم ڪري

هي آهي پر اسان جو صحيح ۽ سچو پچو حاڪم رڳو ڪمشنر آهي
ميونسپل اختيارين جي مطابق اسانتي شخصي حڪومت ڪري
رهيو آهي . ان ڳالهه کان انڪار ڪونهي تہ جڏهن کان
سنڌ جي رهاڪن سنڌ جي جدا ڪرڻ جي ڳالهہ چوري
آهي ان وقت کان وٺي صوبہ بمبئي اسان جي ڪمن
زياده دلچسپي وٺڻ ۽ توجہ ڏيڻ شروع ڪيو آهي پر
تنهن دلچسپي ۽ توجہ پر واداري تيڻ جي اميد ڪانهي ۽
سچ پچ تہ بمبئي سان اسان جي اتڪائي رڪڻ جو هي
نتيجو نڪتو آهي جو سنڌ جي پبلڪ جو آواز مري ويو
آهي ۽ اسان جي دانهن ۽ جذبات جي ڪابہ وقعت ڪانہ
رهي آهي . اسان جي زراعت ۽ زميداري جون ڳالهيون
صوبہ بمبئي کان بلڪل جدا طرح جون آهن جن جو
اني سمجهي سگهڻ بہ ناممڪن آهي ۽ مليريا ۽ ٻين
قسمين قسمين بيمارين جي ڪري اسان جي تندرستي
اس ڏي رهي آهي ۽ اسان جي تعليم ڏي بہ ڪجهہ
رهن کان اڳ ڪوبہ خيال ڪونہ تي ڏنو ويو. گورنمينٽ
بمبئي جي فائدي ۾ رڳي هي ڳالهہ آهي تہ هن
هند سرڪار جي مدد سان هتي سنڌ ۾ سکر براج نهرايو
آهي پر اهو بہ رڳو ان ڪري اسان جي لاءِ مصيبت
ثابت ٿي رهيو آهي جو انهي جي ڪري سنڌ جي
آزادي جي برخلاف هي دليل ورتو پيو وڃي تہ بمبئي
سرڪار ان جي خرچ پوري ڪرڻ جي ضامن آهي پر
سچ پچ تہ اها ڳالهہ صفا حقيقتن جي برخلاف آهي ڇو

Gul Hayat Institute

نہ سنڌ ۾ اهڙا غير آباد زمين جا وڪري لاءِ موجود
آهي اهائي بئراج جي سموري خرچ پري ڏيڻ جي
سچي ۽ صحيح ضامن آهي. حضرات! سنڌ جو بمبئي
سان لاڳاپو رهيو نہ ڪڏهن بہ سنڌ جو ڇوٽڪارو نہ ٿي
سگهندو. صوبہ بمبئي جي ساخت ڪجهہ اهڙي طرح واقع
ٿي آهي جو جڏهن جدا جدا علائقن جا ميمبر اچي
ڪونسل ۾ گڏ ٿين ٿا تڏهن صفا ائين پيو ڏسڻ ۾ اچي
تہ هو سڀيئي جدا جدا قسمن جا ماڻهو آهن ۽ هر شخص
کي معلوم آهي تہ بمبئي ڪونسل ۾ اصل اتفاق ۽ ٻڌي
ڪانهي ۽ ان ڪري ڪو بہ ميمبر راضي ڪونهي. خود
بمبئي جا سمجهدار ۽ صاحب دماغ بزرگ بہ انهي عجيب
وغريب ڳانڍاپي تي افسوس ظاهر ڪن ٿا ۽ اسان
سان تہ پنڌ جي هدي ۽ زبان ۽ رسم ورواج جي اختلاف
جي ڪري بيحد تڪليف ۽ آزار آهي. صوبہ بمبئي جو
اهو ڪليڪٽر يا انجنير جنهن اگرچ گهڻي وقت تائين
صوبہ بمبئي ۾ نوڪري ڪري تجربو حاصل ڪيو آهي
۽ هن جو تجربو هتي سنڌ ۾ بدلي ٿي اچڻ تي
بالڪل بيڪار ثابت ٿئي ٿو بلڪ هنکي نئين سر
هتي اچي تجربو حاصل ڪرڻو پوي ٿو جنهندو نتيجو هي
ٿيو آهي جو صوبہ سنڌ جا عملدار ۽ رعيت بالڪل جدا
شيءِ ليکجڻ ۾ اچي ٿي سنڌ جي شامل ٿي رهڻ ڪري
درحقيقت رڳو صوبہ بمبئي جي پکيڙ ۾ واڌارو ٿي رهيو
آهي ۽ بمبئي جي انهي فائدي لاءِ اسان کي لاچار ڪيو

Gul Hayat Institute

ربو آهي تہ اڻ وڻندڙ ۽ اڻ سهائيندڙ غلامي کي
سهندا رهون. اها ڳالهہ برابر آهي تہ سنڌ جي ميمبرن
بمبئي سرڪار کي هميشہ پٺي مدد ڏني آهي ۽ ڪيترا
ئي دفعا پنهنجي صوبہ جو ڪليو ڪلايو نقصان سهي بہ
سرڪار جي امداد ڪئي اٿن ۽ جيڪڏهن اسان جو
صوبہ جدا ٿي ويو تہ بمبئي گورنمينٽ اِنهي مدد کان
محروم ٿي ويندي پر اها بہ سچي حقيقت آهي تہ جيڪڏهن
سنڌ جا عيوضي اُٿي نہ ويا تہ سرڪار کي هي وڏو
فائدو ٿيندو تہ هن کي هڪڙي هم خيال ۽ عمدي
ڪونسل ملندي رهندي ۽ ان کان سواءِ سنڌ جي ترقي
۽ فائدي جي طرف بہ سرڪار کي مهرباني جي نظر
ڪرڻ گهرجي ۽ اُميد آهي تہ ان خيال سان بہ هو سنڌ
جي جدائي جي برخلاف وک نہ کڻندي.

سڀ کان ضروري سوال آهي سنڌ جي رهاڪن
جي رضامندي جو- جيڪڏهن سچ پچ سرڪار کي
خاطري ٿي ويئي آهي تہ سنڌ جي خواهش جي برخلاف
هلت هلي اسان جن اُنهن دوستن جو واضيو حاصل
ڪري سگهندي جيڪي سنڌ جي آزادي جي برخلاف
پڪاري رهيا آهن تہ پوءِ اسين هنڪي انهي معاملہ ۾
حق جي آواز بلند ڪرڻ لاءِ مجبور ڪرڻ نٿا گهرون
پر جيڪڏهن سرڪار کي اُنهن ماڻهن جي راضپي حاصل
ڪرڻ بابت بہ يقين ڪونهي تہ پوءِ اسان جي حقن ۽
واجبي خواهش جي اجايو برخلاف نہ ٿيڻ گهرجي ڇو

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 11

نہ سرڪار جي انهيءَ طرز عمل ڪان اسان جي دوستن کي خواه مخواه هشي ملي ٿي. سنڌ جا رهاڪو هن وقت سجاڳ ٿي رهيا آهن ۽ اڃا وڌيڪ سجاڳ ٿيندا. جيستوڻيڪ هو سياسي ميدان ۾ دير سان گهڙيا آهن پر هو سياسي ڳالهين ۾ گهٽو نہ هين آهن - ۽ جهڙيطرح سنڌ جي سامونڊي ۽ هوائي بندرگاهن سان طرحين طرحين اميدون لڳل آهن ۽ انهن اميدن پٽاندر سنڌ جو صوبو برٽش حڪومت ۾ بلند مرتبو حاصل ڪندو نہ انهيءَ حالت ۾ مان نهايت جرئت ۽ يقين سان چوڻ جي لاءِ تيار آهيان تہ جيڪڏهن بمبئي سرڪار سنڌ جي رهاڪن جي جائز خواهش جي برخلاف ڪابہ وڪ کنئي تہ اها سنڌ پس وڏي کان وڏي غلطي ٿيندي. اسين آئينده نسلن جي بهتري ۽ ڀلائي لاءِ سنڌ جي جدائي گهرون ٿا ۽ هن وقت اسان جي ڪوشش جو مقصد اهو آهي تہ اسان جي آئينده نسلن کي آرام ۽ دلجاءِ نصيب ٿئي ۽ انهيءَ ڪري ئي اسان جي ڪوشش جي اهميت وڏي وڃي ٿي.

حضرات! منهنجو هيءُ عقيدو آهي تہ سنڌ جي جدائي نہ رڳو سنڌ جي ماڻهن لاءِ فائده واري آهي بلڪ خود بمبئي سرڪار ۽ مرڪزي سرڪار جو ان ۾ فائدو آهي ڇو تہ سنڌ جي آزادي جي صورت ۾ اسان کي اهڙي پنهنجي گورنمينٽ ملي سگهندي جنهنکي هر وقت اسان جي ترقي ۽ سڌاري جو اونو رهندو- ۽ بمبئي سرڪار کي اسانجي جدا ٿيڻ ۾ هي نڪليو نڪلايو فائدو

www.drpathan.com Page # 12

هي ته جيڪڏهن اسان کي جدا نه ڪيو ويو ۽ اسان جي
ڙ شور جو سلسلو اهڙي طرح هميشه لاءِ جاري رهيو ته
ان جن رڙين تي بمبئي جا پيا علائقا به ڪن ڏڙا ڪندا
ڀهنجو نتيجو هي نڪرندو ته سڀئي صوبا جدا ٿيڻ لڳندا
نيت دهلي جي مختصر آبادي وانگر جنهنکي هڪڙو
يدا نديڙو صوبه ناهي ڇڏيو ويو آهي بمبئي به ڪسي
وي هڪڙو بي حقيقت صوبه ٿيندو. انهي ڪري
رواند يشي جي اها ڳالهه آهي ته سند کي جدا ڪري
الاهون جي ماڻهن جو آواز بند ڪري ڇڏجي - ۽ مونکي
ميد آهي ته سند جي جدا ٿي وڃڻ جي ڪري بمبئي
ٿي جي پڪيڙ کي به ڪو نقصان ڪونه پهچندو ۽ جلد يا
ري دير سان ڪنهن ٻئي ٽڪر جي شامل ٿي وڃڻ جي
ڪري سنديس ڪمي پوري ٿي ويندي - بمبئي سرڪار
ي ياد رکڻ گهرجي ته هندوستان جهڙي وڏي ۽ ڪشادي
ملڪ جي تختگاه دهلي کي هڪڙو هلڪڙو ۽ بي وقعت
وبه بنائي سگهجي ٿو ته بمبئي جا رڳو انهي وڏي ملڪ
جو دروازه آهي تنهنکي نديڙي صوبه بنائڻ ۾ ڪهڙو
عتراض ٿي سگهندو - هڪڙي ٻئي سخت نقصان جو به
پ آهي جنهن ڏي بمبئي سرڪار جو ضرور ڌيان
ڪڻ گهرجي اهو هي آهي ته اڄ ڪلهه بمبئي ۾
زورن جي تحريڪ جاري آهي جنهن اُتي جي عملدارن
پريشاني پيدا ڪري وڌي آهي - انهي تحريڪ ۾ وڌڻ
پڪڙڻ جي هڪڙي قدرتي طاقت آهي جيڪڏهن سند

Gul Hayat Institute

بمبئي سان ڳنڍيل رهي ته شايد اسين جلد ٻڌون ته ڪراچي جي شهر ۾ اها بيماري وڌي ويئي ۽ جيڪڏهن ائين ٿي پيو ته بمبئي سرڪار جي پيشاني تي اهو داغ هميشه لاءِ رهندو. ان ڪري هي ضروري آهي ته سنڌ جي عضوي کي بمبئي جي جسم کان جدا ڪري ڇڏجي ته انهي بيماري جي جيوڙن کان محفوظ رهي سگهي.

هاڻي رهيو مرڪزي حڪومت ۽ خود برٽش سرڪار جي فائدي جو سوال ته هي حڪومتون گڏيل هندوستان جي امن امان ۽ آسايش ۽ اطمينان جون ذمه وار آهن ۽ سنڌ جيڪڏهن جدا صوبو ٿي ويو ته انهي حالت ۾ ڪراچي کان دهلي ۽ اتاهون هماليه جبل تائين هي وڌو ۽ ڪشادو ملڪ هڪڙي مضبوط ڌاڳي ۾ ٻڌجي ويندو ۽ اهڙي طرح مرڪزي حڪومت کي پنهنجين حفاظتي ذمه وارين ۾ تمام گهڻي آساني حاصل ٿيندي ۽ پيو ته ڪراچي شهر کي هڪڙو عظيم الشان بندر هجڻ ۽ پڻ نارٿ ويسٽرن ريلوي جي تجارتي فائدن جي مرڪز هجڻ ڪري جا خصوصيت حاصل آهي تنهن ڪري آزاد سنڌ جي تختگاه ٿيڻ جي صورت ۾ هو نارٿ ويسٽرن ريلوي جي ترقي ۽ واڌاري جو سهڻو سبب ٿي پوندو ۽ مٿين ريلوي کي ڪڏهن به واپار جي سرد بازاري جي گلا نه رهندي ۽ پڻ سنڌ جي جدا ٿيڻ جي حالت ۾ ڪراچي بندر کي پنهنجين قدرتي خوبين جي ڪري ترقي ڪرڻ جو اهڙو طرز عمل حاصل ٿي سگهندو جنهن مان ٻاڻ هندوستان جي ٻين بندرن

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 14

سبق ملندو رهندو- هي ۽ ٻيا انيڪ فائدا جن جي
اپٽار ڪرڻ سان اوهان صاحبن جو قيمتي وقت وڃائڻو
اهڙا نه آهن جنکي نظر انداز ڪري سگهجي - پر خدا
ڪري جيڪڏهن هينئر سنڌ جي جي جدائي جي سوال
انصاف سان حل ڪرڻ ۾ گورنمنٽ پٺتي پيئي ته پوءِ
ميشه اُنهن فائدن کان نراس ٿي وينديون جن جو ڪيس
سنڌ جي آزادي جو صورت ۾ حاصل ٿيڻ يقيني آهي - مان
جناب جي يوروپي واپارين جي ڏکهي نظر ۽ عاقبت انديشي
ساراه ڪرڻ کان سواءِ رهي نه ٿو سگهان جنهي اونهي
نگاه سنڌ جي جدائي جي انهن فائدن تاءِ پهچي وئي آهي ۽
سنڌ جي آزادي جي خواهشن کي همدردي جي نظر
سان ڏسي رهيا آهن ۽ انهي گهر جي فائده ۾ آهن - مان
صفا چوان ٿو ته سنڌ ضرور جدا ٿي رهندي ڇو ته
واٽي سنڌ جا رهاڪو بمبئي سان ملي ڪري ڪم ڪرڻ
ءِ تيار نه آهن ۽ هر شخص جي نظر رڳو هن هڪڙي ئي
ڳالهه تي ڪتل آهي ته ڪهڙا ممڪن ۽ جائز وسيلا ٿي سگهن
۽ ڪهڙي ننڍي يا وڏي ڪوشش ٿي سگهي ٿي جا
ن ضروري مقصد جي حاصل ڪرڻ ۾ ڪم اچي سگهي-
سنڌ جدا ته ٿي ويندي پر هند سرڪار جي لارڊ هارڊنگ
جو بمبئي جي ڪن سول ۽ فوجي عملدارن جي شور ۽
واويلا جي اڳيان ڪنڌ نمائي اسانجي صوبه کي خواه مخواه
بمبئي سان لڳائي جيڪو ظلمي گناهه ڪيو آهي ۽ جنهنجو
ڪارو داغ هند سرڪار جي پيشاني تي چٽوئي چٽوئي

Gul Hayat Institute

بينو آهي ان داغ کي ميٽائڻ ۾ ڪامياب نہ ٿيندي ۽ اسان جي سستي بلڪ مفت جي شڪرگذاري حاصل نہ ڪري سگهندي.

معزز حضرات! ڇا سنڌ جي جدائي جي لاءِ رڳو مسلمان جي گهر آهي؟ هرگز نہ. هي طلب نہ رڳو هندو مسلمانن جي آهي بلڪ هرهڪ سنڌي دان ماڻهو جي اهائي خواهش آهي. ١٩١٨ع ۾ جڏهن نوان سڌارا مليا ٿي ان وقت هندو بہ سنڌ جي جدائي گهرندڙن جي پهرين قطار ۾ هوا- پر ان وقت مسز اينِي بيسنٽ جي هومرول واري هلچل زور سان هلي رهي هئي ۽ سڀني جو خيال ان ڏي لڳل هو. انهيءَ ڪري ننڍين ننڍين ڳالهين کي في الحال ڌيان تان لاهي ڦٽو ڪيو ويو ۽ سنڌ جي هندو صاحبن پنهنجو سمورو توجہ هومرول تي ڏنو ۽ سنڌ جي جدائي جي سوال کي ٻئي نمبر ۾ رکيو ويو.

هاڻي اچو ايندڙ سڌارن جي سوال تي. ڪيترن اعتراض هوندي بہ اها سچي ڳالهہ ضرور مڃڻي پوندي تہ ملڪ ۾ هڪڙي غير معمولي ۽ بي نظير سجاڳي پيدا ٿي رهي آهي ۽ سڌارا ملڻ سان هرهڪ جماعت جي ليڊرن جي ڪوشش رهي آهي تہ هو هندستان جي سياسي جوڙجڪ ۾ پنهنجي لاءِ سٺي ۾ سٺي جاءِ حاصل ڪن ۽ اهڙين ئي خواهش جي سلسلي ۾ هندو مهاسڀا جو پايو وڌو ويو جنهن جي سياسي هل چل ۽ چڪ تاڻ کان اوهين واقف ٿي چڪا آهيو. مسلمان بہ سڀني دورن ۾ سڌارن کي ڪامياب ڪرڻ لاءِ

www.drpathan.com Page # 16

هڙو عمدو طريقو اختيار ڪيو ۽ اهڙي ڪوشش ورتي
منهنجو اڳي سنڌ جي پوليٽڪل تاريخ ۾ مثال مشڪل ملي
سگهندو. هندو مها سڀا جي ليڊرن ڪونسلن ۾ مسلمانن
جي دلچسپي ونئي ۽ ڪم هلائڻ جي نموني کي ڳوڙهي
ويچار سان جاچڻ شروع ڪيو ۽ ڏٺن ته ڪي ٿي وڃي هڪ نه
هڪ ڏينهن مسلمانن سان به ضرور حساب ڪتاب صفا ڪرڻو
پوندو. ان وقت کان وٺي هندو مها سڀا جا ڪارپرداز مسلمانن
جي لفظن ۾ اهڙيون معنائون ۽ مطلب ڳولڻ لڳا جي مسلمانن
جي دلين ۽ دماغن ۾ هرگز نه هوا ١٩٢٦ع ۾ جڏهن آل انڊيا
مسلم ليگ سنڌ جي جدائي جو ٺهراءُ پاس ڪيو تڏهن هندو
مها سڀا ۽ سنڌس پوءِ لڳن يڪدم انهيءَ ٺهراءَ کي ”مسلمانن
جي گهر“ جو نالو ڏنو ۽ خاص ڪري جڏهن مسٽر محمد علي
جناح سنڌ جي سوال کي پنهنجن مشهور چوڏهن مطالبن ۾
شامل ڪيو ان ڏينهن کان نه هندو مها سڀا وارا هن ضروري
سوال کي ڪليو ڪلايو مسلمانن جو مطالبو چوڻ ۽ سمجهڻ لڳا.
۽ بغير ڪنهن غور ۽ ويچار جي مسلمانن کان سنڌ جي جدائي
جي قيمت گڏيل چوندن جي صورت ۾ گهرڻ لڳا. ۽ گڏيل
چوندن جي اهڙي وڏي سوال جي سيني پاسن تي غور
ڪرڻ تي ڪوبه ڌيان ڪونه ڏناءِ ۽ هن ڳالهه جو اصل
ويچار نه ورتاءِ ته مسلمان هن ملڪ ۾ پنهنجي اندروني
پوزيشن ۽ پاڙيسري قومن سان لاڳاپن ۽ واسطيدارين
جي خيال ڪندي جدا گانه چوندن جو پنهنجو حق
ڇڏائي ڇڏڻ پسند ڪري سگهندا يا نه - مان هتي اها

Gul Hayat Institute

ڳالهه ظاهر ڪرڻ ضروري ٿو سمجهان ته جدا چوڻن
جو طريقو مسلمانن کان وڌيڪ ٻين گهٽ تعداد وارن
قومن جي لاءِ زياده مفيد ۽ ضروري آهي ۽ جيڪڏهن
مسلمان انهي حق کي ڇڏي ان جي عيوض ۾ ڪنهن
ٻئي سرشتي کي منظور نه ٿا ڪري سگهن ته ان ۾ هنن
جي پنهنجي فائده سان گڏ ٻين پٺتي پيل قومن جي
ڀلائي جو سوال به آهي. هن زماني ۾ جڏهن مخالف
ماڻهو زبان يا قلم مان نڪتل هڪڙو هڪڙو اکر به
دليل وٺي آڏو آڻين ٿا تڏهن مان چوان ٿو ته اهڙي
نازڪ وقت ۾ جيڪي ماڻهو جدا چوڻن بابت موافقت
۾ يا مخالفت ۾ بحث مباحثه ڪن ٿا تن کي خيال رکڻ
گهرجي ته گڏيل چوڻن جي فائده ۾ جيڪو به اکر
چون ٿا لکن سو ڏاڍي گهڻي ويچار سان. متان سندن
اهي لفظ جدا چوڻن جي مخالفن لاءِ وقت تي دليل
بڻجي پون.

مان هتي عرض ڪندس ته سنڌ جي جدائي جي
سوال کي قومي دشمني ۽ بغض دل مان ڪڍي پوءِ
رڳو انهي سوال جي خوبين ۽ فائدن جي نظر سان
ڏٺو وڃي ۽ بحث هيٺ آندو وڃي. ۽ پنهنجي مرضي
مطابق فيصلو ڪرائڻ لاءِ ڪنهن به قوم کي زبردستي
مات ڪرڻ واسطي مجبور نه ڪيو وڃي نهرو رپورٽ
مڃي ٿي ته "سنڌ جو صوبو ٻولي جي لحاظ سان هڪ
جدا ٽڪر آهي ۽ اُتاهون جي رهاڪن جو وڏو ڀاڱو

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 18

جدائي جي فائدي ۾ آهي ۽ اسان کي معلوم آهي ته
سند جون ٻيون قومون جئن ته پارسي ۽ هندو، مان به
بطا صاحب جدائي جي حق ۾ آهن - ۽ جاگرافي حدن
ي خيال نسان به سند هڪڙو جدا صوبه آهي ۽ بمبئي
ان سندن تعلق بالڪل غير قدرتي معلوم ٿئي ٿو ۽
ڳو مالي خيالن ڪري ملڪ جي ڪنهن حصي کي ترقي
پنهنجن پيرن تي بيهڻ کان روڪڻ ملڪ ۾ ناراضپو
پيدا ڪندو ۽ هن حالت ۾ ته سند جي واڌاري لاء
ٻيني طرح روڪ جو سبب ٿيندو."

حضرات! نهرو رپورٽ ۾ انهن مٿين بيان ٿيل
صولن کي خيال ۾ رکندي ته ڏسجي پيو ٿو ته سند جي
جدائي جي ضروري ڳالهه ۾ رڳو انهي ڪري روڪ
ي وڏي وجي ته سند ڪانگريس جي پروگرام تي
عمل نه ڪيو آهي. جيڪڏهن سند ڪانگريس جي پروگرام
ي اکين تي رکي ها ته پوء يقين آهي ته دهلي
يونيورسٽي جو سنڌي پروفيسر جنهنکي سند جي هاري
ي ضرب المثل فرصت کان به وڌيڪ فرصت ۽ سند
ي جدائي جي برخلاف پروپگنڊا ڪرڻ لاء واندگائي
حاصل آهي ان جي ٻڪ شڪ کي شايد موقعه بي موقعه
ڏي توجه سان نه ٻڌو وڃي ها - اوهين اهو خيال نه
ڪجو ته مان ڪو اوهان جي ڪانگريسي هل چل ۾ شامل
ٿيڻ کري افسوس ٿو ڪريان چو ته انهي ۾ ڪوبه شڪ
ڪونهي ته حالتن پٽاندر اسين ڪانگريس ۾ ڪوبه ٻهرو

Gul Hayat Institute

نه تي ولي سگهيا سين ۽ جيستاءِ وڏي تعداد واري قو
پنهنجي فراخدلي جي ثابتي نه ڏئي ۽ اسان کي اسانه
حقن ۽ ضروري حفاظتن بابت پڪي خاطري نه ڏياري
ليستاءِ اڳتي به ڪو حصو نه وٺي سگهنداسين. جڏهن ام
مزيدار وقت ايندو جنهن ۾ اسان جا جهيڙا جهڳڙا لهي
ويندا تڏهن هرهڪ شخص ڏسندو ته اسين ڪانگريس
جي پروگرام تي غور ڪرڻ لاءِ ڪنهن نه تيار آهيون ۽ اسين
طاقت آهر پنهنجون ناچيز خدمتون ملڪ جي اڳيان پيش
ڪرڻ ۾ اصل ڪوتاهي نه ڪنداسين مان رڳو انهي ڳالهه
تي زور ڏيڻ گهريو ٿي ته جيڪڏهن سنڌ ڪانگريس جي
مدد ڪري ها ته پوءِ هي جا اج ڪلهه اسانجي برخلاف
ڪوڙي پروپگنڊا پيئي هلي تنهن کان ضرور اسان کي
معاف رکيو وڃي ها - ۽ ضرور اسان کي ڪانگريس جي
طرفان حسن خدمت ۽ چڱي چال بابت پنهنجن صوبه سرح
جي پاڙن کان عمدو سرٽيفڪيٽ ملي سگهي ها - ان
هوندي به مان نا اميد ڪونه آهيان ڇو ته مونکي انهي
ڳالهه تي پڪو ڀروسو آهي ته بمبئي اسان کي اسانجي
خواهشن ۽ مضبوط ارادن جي برخلاف گهڻي وقت لا
پنهنجي قابو هيٺ نه رکي سگهندي.

هاڻي ته هي ڳالهه مڃي وڃي ٿي بمبئي سرڪا
پنهنجي ڪاروبار هلائڻ لاءِ رڳو سنڌ جي ڪري ٿي
مرڪزي حڪومت کان مدد وٺڻ جي محتاج ٿي رهو
آهي. برين ڪميٽي جي اڳيان ڏيکاريو ويو آهي ته مو

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 20

82532
7-1-89

ال سنڌ پنهنجي خرچ کي پورو نه ٿي ڪري سگهي
ڪري بمبئي سرڪار تي بار ٿي رهندي- هوڏانهن
بمبئي سرڪار وٽ وڌيڪ پيسو ڪونهي جو سنڌ کي مدد
ڏئي سگهي انهي واسطي ضروري آهي ته رڳو سنڌ جي
ڪري بمبئي سرڪار کي هند سرڪار کان مدد وٺڻي
پوندي- جنهن لاءِ بمبئي جي سرڪار درخواست به پيش
ڪري ڇڏي آهي ۽ فيڊرل فنانس ڪميٽي جي سامهون
بمبئي سرڪار پنهنجي مالي حالت جو سچو نقشو پيش
ڪيو آهي جنهن ۾ چيو ويو آهي ته هند سرڪار جي مدد
ن سواءِ هو پنهنجي حڪومت جو چرخو هلائي نه سگهندي
بمبئي جي مالي وزير سر گووند پرڌان گذريل فيبروري ۾
بمبئي ڪونسل جي سامهون سموري صوبه جي مالي حالت جو
سري بيان ڪندي چيو هو ته "ماهرن جي اندازه جي مطابق
سنڌ جي ڌار ٿيڻ ڪري بمبئي تان ٩٨ لکن جيترو بار
ڪو ٿي پوندو ۽ اڄ ڪلهه تخفيف جي ڪري هي انداز
ا گهٽبو تڏهن به ٨٠ لکن کان رقم زياده ٿيندي. ان
شڪ ڪونهي ته سنڌ جي يڪدم جدائي عارضي طرح
ت جي تخميني جي برابر ٿيڻ ۾ مدد ڪندي پر سنڌ
جدائي بابت ڪنهن ويجهڙي فيصلا جي اميد نه ٿي
ڪري سگهجي".

جڏهن اها ڳالهه پڌري ٿي ويئي ته هن حالت ۾ بمبئي
سرڪار کي مرڪزي حڪومت کان مدد وٺڻ جي سخت
ضرورت آهي ته هاڻي مون کي ته ڪو به اهڙو اعتراض نه

Gul Hayat Institute

تو سمجهي جو سنڌ جي جدا ٿيڻ جي حالتن ۾ مقرر وقت لاءِ
هنڪي سڌي طرح مرڪزي حڪومت کان مدد وٺڻ کان
روڪي سگهي. ۽ ڇو خواهه مخواهه بمبئي سرڪار کي اسان
جي ۽ مرڪزي حڪومت جي وچ ۾ دلال بڻايو وڃي
حالانڪ هوءِ دلالي جو فرض به برابر پورو نه ڪري سگهي
آهي. ائين ٿي رهيو آهي ته سنڌ به ته پنهنجي آمدني جي
مرڪزي ڪاتن جي معرفت ڪروڙين روپيه مرڪزي خزانه
۾ جمع ڪرائيندي رهي آهي ۽ آئنده لاءِ به اهو سلسلو
جاري رهڻو آهي. اهڙي حالتن ۾ ڪهڙو اعتراض ٿي سگهي
تو ته جهڙي طرح مرڪزي حڪومت بمبئي سرڪار جي
معرفت هينئر ڪرڻ لاءِ تيار ٿي رهي آهي اهڙي طرح سنڌ
جي فائدي جي لاءِ سڌو سڌون پنهنجي نذراني جي رقم
جي ڪنهن پانگي تان هٿ کڻي.

در حقيقت اسان جي مالي حالت گهٽڻ صوبن کان
چڱي آهي. مان نه تو سمجهان ته براج جي قرض بابت
هند سرڪار جي اڳيان بمبئي کي سنڌ کان وڌيڪ معتبر
ڇو تو سمجهيو وڃي بهرصورت براج جي قرض جي ضمانت
لاءِ بمبئي سرڪار وٽ به ته سنڌ جي وڪڻڻ جهڙي
زمين کان سواءِ ٻي ڪابه شيءِ ڪانهي ۽ اها ضمانت بهرحال
سنڌ جي قبضي ۾ ئي رهڻي آهي پوءِ ڇو اجايو رڳو بمبئي
کي ضمانت جو ذمه وار بڻايو وڃي تو هن وقت به بمبئي
گورنمينٽ براج جي زمين جو انتظام پنهنجي مشهور
ريونيو آفيسر جي ذريعه ڪري رهي آهي جو درحقيقت

Gul Hayat Institute

سنڌ جو علمدار آهي رڳو بمبئي لسٽ تي سنڌس نالو
آندو ويو آهي ۽ مختصر طرح هئڻ چوڻ بالڪل صحيح
ٿيندو ته رڳو ريونيو آفيسرن جي براج جي قرض جو سچو پچو
ضامن آهي جيڪڏهن سنڌ جو صوبو جدا ٿي ويو ته
ريونيو آفيسر جي ضمانت ۽ ذميواري ۾ ڪا گهٽتائي ٿي
پوندي ڇا؟ رڳو هن جي نوڪري سنڌ سرڪار کي
سونپي ويندي.

حضرات! اميد آهي ته سرڪار سنڌ جي جدائي جي
سوال ۾ هن ڪان وڌيڪ دير ڪري انهي سوال کي وڌيڪ
نه منجهائيندي- سنڌ جي رهاڪن کي سنڌ جي جدائي
گهرجي ۽ بمبئي سان ڪين وڌيڪ گڏيل رکڻ منجهن
بي آرامي ۽ ناراضپو پيدا ڪندو اسانجي وڏي خواهش آهي
ته شال سرڪار تمام جلد سنڌ جي رهاڪن جي گهرن
موجب فيصلو ڪري اسانجي تڪليفن کي دور ڪري-

اسانجي لاءِ ڏاڍي خوشي جي ڳالهه آهي جو ٻين صوبن جا
رهاڪو اسانجي صوبي جي بهتري ۽ ڀلائي سان دلچسپي ۽
همدردي رکن ٿا ۽ مونکي اميد آهي ته سنڌ جي
جدائي جي سوال کي رڳوان جي خصوصيتن ۽ ضرورتن
تي ڪري ٿي ٻين صوبن مان مدد ملندي رهندي ۽
جن ٿيڻ به ضرور گهرجي ڇو ته جيڪڏهن هرڪنهن صوبي
۾ باهمي مدد ڪان سواءِ ٻي همراه ۽ ٻي مددگار ڇڏي
نو ويندو ته پوءِ اسانجي قوم تمام جلد پنهنجو سياسي انتظام
ڪان وڃائي ويهندي ڇڻ ته پنجاب جي مسلمانن جو

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

فرض آهي ته بينگال ۽ سنڌ جي قومي سوالن کي اهڙي ضروري نگاه سان ڏسن جهڙي طرح پنهنجي کنهن ضروري حق کي ڏسن ٿا - ۽ سنڌ ۽ بنگال جي مسلمانن جو بـ ساڳيو فرض آهي.

حضرات منهنجي مرضي آهي ته ان موقعه تي ۽ هن پليٽ فارم تان پنهنجن هندو دوستن ۽ پاڙيسرين کي به ڪجهه ٻڌايان ۽ مون اهو عرض جاٽي واٽـي پهاڙي لاءِ رکيو آهي سنڌ ۾ اسلام پاڙيسوي قومن سان هميشہ آزادي ۽ رواداري جي هلت هليو آهي ۽ جيستائين هـــي آسمان اسانجي مٿان آهي ۽ جيستائين اسانجي وطن جـــي پاڪ ۽ پياري زمين اسان جي گهڻو قرط لاءِ موجود آهي تيستاءِ اسان کي ضرور ڪلهو ڪلهي ۾ ڏيئي هتي حياتي جا ڏينهن پورا ڪرڻا آهن - گذريل زماني ۾ اسين پاڻ ۾ ڪير ڪنڊ تي رهيا آهيون ۽ اميد آهي ته اڳتي به مت محبت جو رشتو اسانجي وچ مان ٽٽو نه آهي - بهرحال جڏهـــن هڪ ٻئي سان محبت ۽ پيار ڪان سواءِ اسانجي لاءِ ڪـو چارو ڪونهي تڏهن اسان کي پنهنجون مخالفتون اهڙي حد تاءِ نه پهچائڻ گهرجن جو جڏهن اسان تان مخالفتن جا بادل هٽبي وڃن جڏن اميد ته جلد ٿيڻو آهي تڏهن هڪ ٻئي کي پاڪر پائڻ ۽ ويجهي اچڻ ڪان اسان کـي شرم اچڻ لـڳي.

اوهين اهو به يقين رکو ته بمبئي سرڪار جي هلندڙ سرشتہ ۾ سنڌ جي هندن کي به ڪو خاص فائدو حاصل

www.drpathan.com Page # 24

نہ تي سگهندو ۽ خود پريزيڊنسي جا هندو بمبئي جي وزارت ۾ هنن کي هڪڙي گهڙي لاءِ بہ جاءِ ڏيڻ واسطي تيار نہ ٿيندا. اسان جي هندو دوستن مان ڪي نہ هن سڌريل ڪونسل ۾ اهڙو اگرو تجربو حاصل بہ ڪري چڪا آهن ۽ اُتاهون جي هندن جي هلت چلت کي چڱي طرح جاچي ڏسي ورتو اٿن. مگر سنڌ ۾ هنن کي نهايت سولائي سان اهڙو موقعو ملي سگهي ٿو جو هو وزارت ۾ پاڻ کي سٽيج تي نمايان ڪري سگهن. بهرحال هندو هڪڙي دورانديش قوم آهي ۽ مون کي خاطري آهي تہ هندو مها سڀا جي پيدا ڪيل گرمي جڏهن دماغن تان لهندي تڏهن هو پنهنجي غلطي سمجهندا ۽ جهڙي طرح اڳي سنڌين عام راءِ سنڌ جي جدائي جي فائدي ۾ هئي اهڙي طرح پوءِ بہ سنڌين قوم جو وڏو پاڻنگو سنڌ جي ڌار ٿيڻ جي فائدي ۾ ويندو. افسوس آهي تہ هن هلندڙ سياسي چڪ تاڻ ۾ سنڌ جي هندن جي ليڊري جي واڳ تتي دل ۽ دماغ وارن اڳواڻن جي هٿ ۾ نہ رهي آهي ۽ اهڙا بزرگ هن لڙ ۾ ڪنڌ وني مات ڪري ويهي رهيا آهن ۽ بدقسمتي سان هرهڪ غيرذميوار نوجوان اٿي ٿو ۽ جتي ڪٿي پهچي سنڌ جي هندن جي عيوضي ۽ رهنما هجڻ جي وڃي ٿو دعوا ڪري. ۽ هي ڳالهہ هيڪاري افسوس جهڙي آهي تہ ڪانگريس جي گوڙ ۽ هندو مها سڀا جي سرگرمي جي ڪري عام هندو پبلڪ جي نظر ۾ سنڌ جي جدائي جي ضرورت گهٽجي ويئي آهي پر جيڪڏهن ڪ

www.drpathan.com

خيال تي غور فرمائيندا ته ڪين تمام جلد معلوم ٿي ويندو ته بمبئي سان لاڳاپي رکڻ جي ڪري ٻاڻ مسلمانن کان وڌيڪ سنڌ نقصان ٿي رهيو آهي. هنن کي خيال ڪرڻ گهرجي ته ٧٠ سيڪڙو زميند اري سنڌن قبضي ۾ آهي. جيڪڏهن سنڌ هن وقت جدا نه ٿي سگهي ته ڪين نقصان پهچندو ڇو ته سنڌن آواز کي بمبئي ۾ وقعت ڪانه ملي سگهندي ۽ سنڌ جي جدائي جي صورت ۾ هرهڪ شيءِ جا ٻاڻ مالڪ ٿي رهندا.

سرڪاري نوڪرين بابت مون کي عرض ڪرڻو آهي ته جا قوم رڳو نوڪرين تي پنهنجي واداري ۽ ترقي جو مدار رکي سا گويا پنهنجي هٿ سان ٻاڻ کي برباد ڪرڻ جو بندوبست ڪري رهي آهي. اسين مسلمان جيڪي نوڪرين جي قطار ۾ سيني ڪان پنيان آهيون سي به ان ڪوشش ۾ لڳل آهيون ته پنهنجن نوجوانن جي دلين ۾ ڪلارڪي جي قلم ڪان وڌيڪ کيتي جي هر لاءِ عزت پيدا ڪريون. پر جيڪڏهن هندو دوستن جو خيال آهي ته پنهنجي دل ۾ رڳو نوڪرين جي لاءِ ئي محبت پيدا ڪن ته پوءِ مان ڪين ياد ڏياريان ته هر حال ۾ آئنده نوڪريون ۽ عهدا پبلڪ سروس ڪميشن جي وسيلي لياقتن پٽاندڙ پريا ويندا.

بهرحال هندو صاحب انهي سياسي معاملي ۾ ڪهڙو رخ به وٺن منهنجو ڪين عرض آهي ته جڏهن پنهنجي صوبه جي ضرورتن ۽ رهاڪن بابت زبان کولن تڏهن زياده ذمه

www.drpathan.com . Page # 26

واري ۽ دور انديشي سان بحث ڪن. جو ته گهڻا اهڙا
الزام جي هو مسلمانن تي مڙهن ٿا سي غور ڪرڻ ڏان پوءِ
ڻن ئي صحيح ثابت نه ٿيندا.

گهڻن هندو صاحبن جي مسلمانن کي ناحق بدنام
ڪرڻ جي عادت ٿي رهي آهي جو ته سندن دماغ ۾ هي
ءايو خيال ويهي ويو آهي ته سنڌ جي وڏي آبادي تي
بمبئي جي هندو وزارت جي وسيلي هڪ طرفي ۽ زور
وري جي حڪومت ڪري سگهبي تنهن ڪري بمبئي
ان پنهنجو لاڳاپو قائم رکڻ واسطي هي ڪوڙي پروپگنڊا
ڪرڻ ضروري سمجهن ٿا ته سنڌ ۾ هندن جي جان ۽ مال
مسلمانن جي هٿان محفوظ نه آهي ۽ مسلمان ۽ سندن
ڪونسل جا عيوضي جاهل ۽ بي علم آهن ان ڪري قانون
از مجلس جو ڪم هو نه ٿا هلائي سگهن. پر سندين اهي
عوائون ته ۷۰ سيڪڙو زمينداري سندن قبضي ۾ آهي
زميندار ي به اهڙي جنهنجا هاري سمورا مسلمان آهن ۽
ي ته سندين آدمشماري سنڌ ۾ روز بروز وڌي رهي
ي ۽ هي ته سندين مالي حالت ٻاڙيسري قومن کان گهڻو
ڪي آهي اهي سڀ ڳالهيون ئي سندن الزامن کي رد
ن ٿيون. جيڪڏهن اهي دعوائون صحيح آهن ته پوءِ
ندن اهو الزام ته سندين جان ۽ مال محفوظ نه آهي
ڪهڙي وزعت رکي سگهي ٿو. جڏهن مان ائين چوان ٿو ته
سنڌ جون ڏوراهين کان ڏوراهيون ۽ غير محفوظ ڪنڊون

www.drpathan.com   Page # 27

۾ هندن جي لاءِ شولاپور، احمدآباد ۽ بمبئي جي آبادي ۾
عام رستن کان وڌيڪ امن ۽ سلامتي واريون آهن تڏهن
انهي ۾ اوهين ذرو به وڌاءُ ۽ مبالغو نه سمجهو- سڀ ڪجهه
اٿمن آهي خالص مسلمانن جي گوناگون آبادي ۾ هندن جو
هيڪڙ بيڪڙ گهر مسلمانن جي حفاظت جو سبب کان وڌيڪ
مرڪز رهي ٿو ۽ مسلمانن کي هندن جي سلامتي پنهنجي
برادري ۽ عزيزن جي سلامتي کان به وڌيڪ پياري آهي-
هندو واپارين ۽ زميندارن جي ملڪيت ۽ جان جي حفاظت
۾ مسلمانن جون حياتيون ڪم اچيو وڃن- هزارن مثالن مان
هيٺر تازو واقعو آهي ته جيڪب آباد ضلع ۾ هڪڙي
مسلمان هندو پاڙيسري جي حفاظت ڪندي پنهنجي
قيمتي جان قربان ڪري ڇڏي- ۽ افسوس آهي جو
قرباني جي انهي بي نظير واقعي ڪي پاڻ هن رنگ ۾
پيش ڪيو ويو جي ته نندن گونن ۾ هندن جي حالت
محفوظ نه آهي- بهرحال اهڙن ماڻهن سان بحث مباحثو
ڪارڻ بالڪل اجايو آهي.

بدقسمتي سان اسان جي سنڌ جي سکر شهر ۾ مرم
وار فساد ٿي ويو. مان ته بهرحال اڙي فسادي ماڻهن
کي نفرت ۽ غصي جي نظر سان ڏسان ٿو پر ياد رکو
گهر جي ته غير مسلم عملدار پاڻ ميمدا ته سول نافرماني
جي لهر ۽ حڪومت جي خاموشي جي ڪري
ڪيترن هندو نوجوانن جي مغز ۾ فساد پيدا ٿي ويو

www.drpathan.com Page # 28

۽ جهيڙي جو اصل بنياد به سنڌين د ماغي گرمي هئي
۽ سنڌ ن ئي طرز عمل انهي فسادي ماڻهن کي به حرڪت
۾ آندو جيڪي پوڙ جي مصيبتن کان بچي سکر ۾ اچي
پناه گزين ٿيا هوا ۽ انهن پنهنجن ئي هم وطنن تي هٿ
صفا ڪرڻ شروع ڪيا جيڪي پنهنجي موڙي لڪائي
۽ پوڙ کان بچائي سکر اچي رهيا هوا. جيڪڏهن انهي
فساد جو ويهي اندر ڪوٺي ڏسبو ته صفا معلوم ٿيندو ته
اِهڙي هلي هي فساد هندو مسلم فساد نه رهيو بلڪ
غريبن ۽ شاهوڪارن جو پاڻ ۾ جهيڳڙو ٿي پيو ۽ جهڙي
طرح اوهان صاحبن کي معلوم آهي ته اهڙن فسادن جي
سنڌ سان ڪا خصوصيت ڪانهي بلڪ بدقسمتي سان
غريبي ۽ شاهوڪاري جي جنگ جرن چٽنگون، هندوستان
جي ٻين ڀاڱن ۾ به وقت نديون ٻيون وڃن. مان وري
به چوان ٿو ته هرڪو فسادي ماڻهو پوءِ ڪٿي ڪهڙي به
نيت سان فساد ڪري سو ملڪ جي امن ۽ صلح جي
لاءِ نقصان ڪار آهي. مگر مان اها ڳالهه وڏي واڪي
چوندس ته ڪو به هڪڙو يا گهڻا فساد به ملڪ جي
ترقي جي لاءِ روڪ جو سبب نه ٿيڻ گهرجن ۽ نه ٿي
سگهندا ۽ نه ٿيندا. هندوستان جي ڪيترن حصن ۾
اهڙي نموني جا فساد ٿي چڪا آهن پر عجب جهڙي
ڳالهه آهي ته اڄ تائين ڪنهن به هندو اڳواڻ جي دل ۾
اهو خيال ڪونه آيو ته ملڪ جي انهن حصن کي ايندڙ

سڌارن کان محروم ڪرڻ جي لاءِ زبان مان آواز ڪڍي
پلا اچو ته ڪٿي فرض ڪريون ته سنڌ ۾ هندن جي لاءِ
سلامتي ڪانهي پر نيت اُن جو علاج ڪهڙو؟ مون کي
ٻڌايو وڃي ته هندن کي ڪنهن به مشڪل وقت ۾ هي
حڪومت بمبئي ۽ پوني يا مهابليشور کان يڪدم مدد
ڏيئي سگهندي؟ پر جيڪڏهن ڪراچي ۾ ذمه وار ۽
مضبوط حڪومت قائم هجي ۽ خاص طرح جڏهن وزرات
۾ به سنڌ جي هندن جو حصہ هجي ته سنڌ ين تڪليف
جو سڌ تمام جلد ۽ گهٽي سولائي سان پهچي سگهي ٿو-
۽ ان جو بندوبست به بروقت ٿي سگهي ٿو- اهي ڳالهيون
اهڙيون ڳجهيون ۽ غير ضروري نه آهن جن تـــاءِ اسانجي
هندو دوستن جي نظر نه پهچي سگهي پر ان هوندي بہ
سنڌ ۾ جو هو شخصي حڪومت کي منظور ڪرڻ لاءِ تيار
ٿي رهيا آهن ته ڇا ان بابت اسين هي راءِ قائم ڪرڻ ۾
غلطي تي آهيون؟ ته هو سمجهن ٿا ته انهي انتظامي سرشتہ
۾ ڪين ذاتي فائدو سولائي سان حاصل ٿي رهيو آهـــي-
اگرچہ چيو وڃي ٿو ته سنڌ جا عيوضي جاهل ۽ بيڪار آهن
پر جيڪڏهن ڪونسل جي گذريل تاريخ کي جاچي ڏسبو
ته معلوم ٿيندو ته انهن ئي عيوضين اُتي رهي اهڙي حڪمت
عملي سان ڪم ڪيو آهي جو مخالف پريس به نقطہ چيني
ڪرڻ کان سواءِ نہ رهي سگهي ۽ مخالف پريس جـــي
نقطہ چيني پاڻ سنڌ ين بهترين ڪارگذاري جي لاءِ شاهدي

ڙئي ٿي - مان هتي امريڪه جي مشهور شيدي ڏاهي
مسٽر بوڪر واشنگٽن جا سهڻا اکر هندوستن جي خدمت
۾ ٺداراني طرح پيش ڪريان ٿو جن ۾ هن چيو آهي ته
"هڪڙو ماڻهو ٻئي کي ڪڏهن به جهلي ويهي نه سگهندو
بيستاءِ پاڻ به اُنهي ڪڏهن ۾ نه هجي" تنهنڪري جيڪڏهن
اسانکي ڪڏهن ۾ رهڻو آهي ته هندن کي به سمجهي ڇڏڻ
گهرجي ته سنڌ ين قسمت ۾ به انهي ڪڏهن وڌ يڪ ڪجهه
ڪيل ڪونهي - هائو ايترو ٿي سگهي ٿو جو هو پنهنجي
دل خوش ڪرڻ لاءِ هي خيال ڪندا رهن ته هو انهي
ڏي جي ڪنهن بهتر ڪنڊ ۾ آهن.

معزز حضرات ! هن موقعه تي اسين سنڌ جي ين گذريل
هندمائن کي ڪڏهن به وساري نه ٿا سگهون اسانکي
مرحوم مسٽر غلام محمد خان پرڳڙي ۽ سرگوواسي. سيٺ
هرچندراءِ وشنداس جو نالو عزت سان ياد ڪرڻ گهرجي
جن پنهنجون حياتيون سنڌ جي خدمت ڪندي پوريون
ڪري ڇڏيون اهي ٻئي بزرگ هميشه اسان ۾ موجود ڪين
آهن پر هو پنهنجا فرض نهايت چڱي نموني ۾ ادا ڪري
ويا ۽ هو اسان جي لاءِ ۽ اسان جي ايندڙ نسلن لاءِ نهايت
سهڻو مثال ڇڏي ويا آهن - سنڌ جي ڪنهن به رهاڪو
لاءِ هي مناسب نه ٿيندو ته هو انهن ٻنهي بزرگن جي ڪم
ڪرڻ جي طريقن کي وساري ڇڏي - چو ته هنن جي
ڪارِ عمل جي پيروي نه ڪرڻ اسانجي ايندڙ نسلن جي لاءِ

Gul Hayat Institute

نقصان ڪار ثابت ٿيندو- مونکي اها ڳالهه ظاهر ڪندي
خوشي ٿئي ٿي ته هينئر به ڪيترا غير مسلم اڳواڻ جهڙوڪ
مسٽر جمشيد مهتا، مسٽر سنتداس منگهارام ۽ مسٽر چيتمل
پرسرام انهن گذريل رهنمائن جي پيروي ڪري رهيا آهن.
هن وقت جڏهن جنگ جاري آهي ۽ سپاهي جنگ جي
لاءِ تيار ٿي خندقن ۾ ڪلهين ۾ وينا آهن اهڙي وقت هنن
ويهي جنگي تمغن جي وراهڻ لاءِ پريڊ ڪرڻ
غير موزون آهي پر تڏهن به هتي ڪن مشهور ۽ ڪارڪن
بزرگن جو ذڪر خير ڪرڻ کان سواءِ رهي نه ٿو سگهان
اسان جي نرم کان نرم ليبرل آنريبل سر غلام حسين هدايت
الله نهايت بهادري سان سنڌ جي فائدي ۾ ڪم ڪيو
آهي ۽ پنهنجي وطن جي امداد ڪرڻ ۾ نهايت شاندار
جرئت ڏيکاري آهي جو نه هن ڳالهه کي پروڙي ورتو
آهي ته جيڪڏهن سنڌ جو بمبئي سان زياده وقت لاءِ
تعلق رهيو ته اُن جي بربادي يقيني آهي. مون کي هي
ڳالهه ياد ڪري بيحد خوشي ٿئي ٿي ته انهيءَ خوشي ۾ سنڌ جو
هر هڪ ماڻهو مون سان شامل آهي ته سر شاهنواز خان صاحب
ٻئي گول ميز ڪانفرنس جي موقعه تي برين ڪميٽي جي
وقت ۽ پڻ ان کان پوءِ نهايت هشياري ۽ خبرداري مان
ڪم ورتو آهي. هر هڪ ماڻهو سان نرمي ۽ صلح صلاحيت
سان هلڻ سندس وڏي خوبي آهي ۽ انهي تي خوبي جي
ڪري اسان جي دلين کي هاڻ ڏي چڪي ورتو آهي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 32

سيٺ حاجي عبدالله هارون صاحب جو ڪم اُهي ماڻهو شايد
اهم نه سمجهندا هجن جنکي انهن ڳالهين ۾ مڃاڇري نظر
سان ڏسڻ جي عادت آهي پر جيڪي ماڻهو سيٺ صاحب
جي ڪم ڪرڻ جي مانيٺي طريقن کان واقف آهن اُهي ئي
ماڻهو سندس ڪم جو قدر سڃاڻي سگهن ٿا - نوجوان مان
شيخ عبدالمجيد صاحب سنڌ جي سوال کي حل ڪرڻ ۾
پوري طرح مشغول آهي ۽ منهنجي رفيق سيد ميران محمد شاه
صاحب سائمن ڪميشن جي بمبئي ڪميٽي ني ميمبر رهي
پنهنجو اختلافي نوٽ لکي نهايت قابل قدر ڪم ڪيو آهي
۽ سنڌ جي متعلق جيڪي ڪم ڪيو اٿس تنهن تي ڪيس
خلوص سان مبارڪ باد چوان ٿو.

خان بهادر ايوب خان صاحب کهڙي جي اهم هستي
جو ذڪرمون جاڻي واڻي پچاڙي ۾ رکيو آهي ڇو ته سنڌ جي
آزادي لاء سنڌيس مالي ۽ دماغي مدد اسان جي تعريف
کان گهڻو مٿي آهي برين ڪميٽي تي سنڌ جي مسلمان
پاران خانبهادر موصوف به ميمبر هو ۽ انهي ڪميٽي تي
جيڪا هن صاحب خدمت ڪئي ۽ جنهن بابت مسٽر برين
پاڻ تعريف ڪئي آهي سا ڪڏهن به اسان کان وسرڻي نه آهي.
هن صاحب نهايت محنت ۽ دماغ سوز سان سنڌ جي سوال جي
باريڪ کان باريڪ حقيقتن جي به چڱي طرح ڇوجنا ڪئي
آهي ۽ درحقيقت اسان جي وطن جا اهڙائي فرزند آهن
جن جي ڪوشش سان سنڌ جون اُميدون قائم آهن.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 33

حضرات! مان پهاڙي ۾ وري ٻه اوهان جو دلي خلوص سان خير مقدم ڪريان ٿو ۽ اميد آهي ته اوهان سڀني جا دماغ ۽ عقل ۽ بهترين تجويزون سنڌ جي سوال کي حل ڪرڻ ۾ مدد ڪنديون.

وآخر دعوينا ان الحمد لله رب العالمين

Gul Hayat Institute

Printed by R. H. Advani, B. A.
at the Standard Printing Works, Hyderabad Sind.
and Published by
Peer Agha Ghulam Mujadid Sarhandi
Chairman of the
Reception Committee Sind Separation Conference
Hyderabad Sind.